

Мушникова С.А.кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Національної металургійної академії України**Mushnykova Svitlana**

National Metallurgical Academy of Ukraine

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ
РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА****THEORETICAL BASIS OF SAFETY DEVELOPMENT MANAGEMENT
OF INDUSTRIAL ENTERPRISE**

В умовах трансформаційно-інтеграційних процесів України у світове господарство провідне місце посідає промисловий комплекс. В умовах фінансово-економічної нестабільності більшість підприємств промислового комплексу стикається з труднощами розвитку своєї діяльності. Необхідним є розгляд теоретичного базису стосовно засобів управління безпекою розвитку підприємств. Задля визначення основного теоретичного поняття «безпека розвитку» у статті проведено дослідження сутнісного трактування понять «безпека» та «розвиток». Визначено основні змістовні особливості кожного поняття. Сутність поняття «безпека» розглядається у таких двох концептуальних напрямках: безпека як форма протистояння загрозам та безпека як форма сприяння розвитку. Поняття «розвиток» має еволюційний, трансформаційний характер, розглядається як складний процес.

Ключові слова: загроза, безпека, розвиток, промислове підприємство, безпека розвитку, еволюційний характер, трансформація.

В условиях трансформационно-интеграционных процессов Украины в мировое хозяйство ведущее место занимает промышленный комплекс. В условиях финансово-экономической нестабильности большинство предприятий промышленного комплекса сталкивается с трудностями развития своей деятельности. Необходимым является рассмотрение теоретического базиса касательно средств управления безопасностью развития предприятий. С целью определения основного теоретического понятия «безопасность развития» в статье проведено исследование сущностной трактовки понятий «безопасность» и «развитие». Определены основные содержательные особенности каждого понятия. Сущность понятия «безопасность» рассматривается в таких двух концептуальных направлениях: безопасность как форма противостояния угрозам и безопасность как форма содействия развитию. Понятие «развитие» имеет эволюционный, трансформационный характер, рассматривается как сложный процесс.

Ключевые слова: угроза, безопасность, развитие, промышленное предприятие, безопасность развития, эволюционный характер, трансформация.

In order to define the basic theoretical concept of "security of development", the article investigates the essential interpretation of the concepts of "security" and "development". The main substantive features of each of the concepts are identified. Thus, a universal concept that emphasizes the need to protect business entities at all levels of the national economy is economic security. The essence of the concept of "security" is considered in two conceptual directions: security as a form of countering threats and security as a form of promoting development. The concept of "development" also has a number of features: it is evolutionary; should be seen as a transformation; be seen as a complex process, and the enterprise itself, as a polystructural system, etc. The peculiarities of the modern period of functioning of the national economy are the transformation and integration processes of Ukraine into the world economy. The leading place in these processes is given to the industrial complex. However, in the conditions of financial and economic instability, the crisis of the majority of the enterprises of the industrial complex faces the difficulties of development of their activity and increase of its efficiency. Of particular importance for any enterprise are well-grounded and effective management decisions that ensure its purposeful development. This applies, first and foremost, to businesses that cannot, to the fullest extent possible, be able to maximize their potential to obtain the best results. Therefore, to solve

a number of problems, to a large extent contribute to the study of the issue of managing the security of industrial enterprises, the formation of theoretical foundations of management. As a result of the research, the author's definition of the essence of the concept of "security of development" is proposed. The proposed theoretical substantiation of the essence of the concept of "security of development" of the enterprise allows giving the complexity of representation of formation of effective mechanisms in the system of management of safety of development of industrial enterprises.

Key words: threat, security, development, industrial enterprise, development security, evolutionary character, transformation.

Постановка проблеми. Особливостями сучасного періоду функціонування національної економіки є трансформаційно-інтеграційні процеси України у світове господарство. Провідне місце в цих процесах посідає промисловий комплекс, але в умовах фінансово-економічної нестабільності більшість підприємств промислового комплексу стикається з труднощами розвитку своєї діяльності, підвищенням її ефективності.

Особливого значення для будь-якого підприємства набувають обґрунтовані та ефективні управлінські рішення, які забезпечують його цілеспрямований розвиток. Це стосується перш за все підприємств, які не можуть внаслідок впливу різних чинників максимально використувати наявний потенціал для отримання найкращого результату, тому вирішенню низки проблем багато в чому сприяють дослідження питання управління безпекою розвитку промислових підприємств, формування теоретичних основ управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З моменту отримання статусу суверенної держави багато вітчизняних науковців та практиків зосередилися на дослідженнях питання безпеки діяльності, що знайшло відображення в роботах Н.В. Капустина [10], В.Л. Тамбовцева [23], А.І. Татаркіна, В.Г. Благодатського, Л.Л. Богатирьова, В.В. Башуєва, Н.І. Воропай [24] та інших учених. З розвитком ринкових відносин в Україні, виникненням різних загроз та ризиків, які супроводжують діяльність як національної економіки загалом, так і суб'єкта господарювання зокрема, відбувається трансформація поняття «безпека діяльності» в поняття «економічна безпека», чому є підтвердження в дослідженнях О.І. Барановського [3], М.А. Бендикова [4], В.В. Забродського [7], А.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, А.Н. Ляшенко [12] та багатьох інших авторів.

З іншого боку, сучасний стан національної економіки потребує вжиття активних заходів щодо розвитку всіх її рівнів, перш за все підприємств, тому останнім часом багато уваги приділяється дослідженню управління розвитком суб'єктів господарювання, окремим питанням управління розвитком складових фінансово-господарської діяльності, що знайшло від-

ображення в роботах О.В. Ареф'євої, В.В. Прохорової [1], Н.В. Васюткіна [5], Р.В. Венжеги [6], І.М. Капаруліної [9], Н.В. Касьянової [11], О.В. Раєвневої [20], Л.Г. Шемаєвої [6].

Однак в умовах мінливого, нестабільного середовища з проявом кризових ознак необхідним є формування умов безпечного розвитку підприємств. Це викликає необхідність перш за все визначення теоретичних основ управління безпекою розвитку саме промислових підприємств.

Метою статті є обґрунтування теоретичних основ управління безпекою розвитку промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перетворення в економіці України, які відбуваються останнім часом, характеризуються змінами від мікро- до макрорівнів, причому мають як позитивний, так і негативний характер. Політичні, економічні кризи, які супроводжують соціально-економічні відносини в суспільстві, можуть бути як гальмом, так й поштовхом для розвитку промислових підприємств. За таких обставин вони стають об'єктами різних загроз, і не тільки об'єктивними, пов'язаними зі стихійними природними явищами, але й суб'єктивними, безпосередньо пов'язаними з діяльністю як окремої людини, так й суспільства загалом, а саме поширенням недобросовісної конкуренції; зростанням злочинності; збільшенням частки кримінально-тіньового сектору економіки. Отже, об'єктивною необхідністю є формування та вжиття заходів безпеки розвитку діяльності промислових підприємств, спрямованих на створення протидії таким загрозам.

Узагальнене розуміння концепції як системи поглядів, ідей, яка виражає певний спосіб уявлення, трактування будь-яких предметів, явищ, процесів, основних принципів, постановки цілей, завдань та механізмів їх реалізації, дає можливість визначити основні концепти саме системи управління безпекою розвитку промислового підприємства.

Одним з основних теоретичних положень в управлінні безпекою розвитку промислового підприємства є розуміння терміна «безпека розвитку». Базуючись на дослідженнях науковців та практиків, ми провели аналіз трактування понять «безпека» та «розвиток» для виявлення

рівня конвергенції цілей, завдань, підходів та принципів управління безпекою розвитку промислового підприємства (табл. 1, 2).

Внаслідок проведеного аналізу літературних джерел щодо трактування сутності поняття «безпека» можна дійти таких висновків.

1) Дослідження авторів поділяються на такі два концептуальних спрямування: більш вузьке уявлення «безпека як форма протистояння загрозам», у якому визначається окреме спрямування захисту від загроз починаючи від індивідуума [12; 24] та закінчуючи державою й

Таблиця 1

Визначення поняття «безпека»		
Автор, джерело	Визначення поняття	Підхід
<i>Безпека як форма протистояння загрозам</i>		
1	2	3
Н.В. Капустин [12]	Безпека – це такий стан суб'єкта, за якого ймовірність зміни властивих цьому суб'єкту якостей та параметрів його зовнішнього середовища незначна, менше певного інтервалу.	Суб'єктний
А.І. Кузьменко [13]	Безпека – це конкретна категорія, яка має на меті захист та просування життєвих інтересів людини, суспільства, держави. Цей же автор характеризує безпеку як гармонію світу та людську симфонію в її нескінченних вимірах.	Захисний
А.І. Татаркін, В.Г. Благодатський [24]	Безпека – це властивість об'єкта, що дає змогу йому не допускати ситуацій, небезпечних для людей і навколишнього середовища.	
М.А. Бендиков [4]	Захищеність науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу підприємства від прямих (активних) чи непрямих (пасивних) загроз.	
В.Л. Тамбовцев [23]	Економічна безпека – це стан підприємства, який визначається як імовірність небажаної зміни будь-яких якостей, параметрів належного йому майна та його зовнішнього середовища.	
С.Ф. Марова [15]	Безпека – це стан об'єкта захисту, за якого дія на нього всіх потоків речовини, енергії та інформації не перевищує максимально допустимих значень.	
Б.О. Райзберг [21]	Економічна безпека – це запобігання витоку конфіденційної інформації, яка може зашкодити діяльності підприємства.	
<i>Безпека як форма сприяння розвитку</i>		
С.В. Філіппова [27]	Стан стійкості певної системи, за якого забезпечуються умови для сталого розвитку цієї системи в напрямі, який визначається цілями системи й здійснюється під впливом різних сприятливих та несприятливих факторів. Для соціальних (зокрема, економічних) систем цілі розвитку задаються інтересами соціальних суб'єктів, а несприятливі фактори розглядаються як загрози.	Системний
В.М. Заплатінський [8]	Під безпекою розуміється такий стан складної відкритої системи, в якому дія зовнішніх та внутрішніх факторів не приводить до обмежень її функціонування та розвитку, не порушує цілісності системи як такої.	Функціональний
В.В. Забродський [7]	Кількісна та якісна характеристика властивостей фірми, що відбиває здатність «самовираження» й розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої економічної загрози.	
Л.Г. Шемаєва [29]	Економічна безпека підприємств – забезпечення реалізації стратегічних інтересів підприємства на основі використання можливостей зовнішнього середовища із застосуванням продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища.	
Т.М. Соколенко [22]	Стан оптимального для підприємства рівня економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за припустимі.	

1	2	3
І.П. Отенко [18]	Економічна безпека – стійкий розвиток підприємства (збалансований і безупинний), що досягається за допомогою використання всіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, за якими гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).	Стойкісний
О.І. Барановський [3]	Комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарчих суб'єктів за умов ринкової економіки, що захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів.	
Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов [12]	Міра гармонізації в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства.	Гармонізаційний

суспільством [13], та більш розширене уявлення «безпеки як форма сприяння розвитку», яке поєднує не тільки здатність та стан захищеності, але й можливість у такому стані розвиватися.

2) Універсальним поняттям, яке акцентує увагу на необхідності захисту суб'єктів підприємницької діяльності на всіх рівнях національної економіки, є економічна безпека, трактування якої останнім часом більш поширене серед закордонних та вітчизняних науковців. Оскільки економіка є однією з найважливіших сторін життєдіяльності людини, то проблеми економічної безпеки стають актуальними не тільки для підприємств чи окремих осіб, але й для суспільства загалом.

3) Проаналізовані трактування науковців можна також розділити відповідно до наукових підходів, які поділяються залежно від об'єктів та суб'єктів дослідження на суб'єктний, системний, захисний, функціональний, стійкісний, гармонізаційний.

Виходячи з пропонованих підходів до розуміння поняття «розвиток» (табл. 2), можемо зробити низку таких висновків:

- розвиток підприємства здебільшого має еволюційний характер, оскільки відбувається під впливом як фундаментальних законів природи, так і залежно від особливостей функціонування конкретної соціально-економічної системи;

- розвиток підприємства слід розглядати як трансформацію, яка може мати як позитивний, так і негативний характер;

- внаслідок функціонування підприємства в динамічному середовищі (зовнішньому, внутрішньому) розвиток підприємства треба розглядати як складний процес, а саме підпри-

ємство – як поліструктурну систему, що має багаторівневий склад відносно самостійних підсистем;

- розвиток підприємства повинен розглядатися з позиції досягнення стратегічних цілей не тільки соціально-еколого-економічних, але й більш складних, тобто комунікаційних, інноваційно-інвестиційних, трансфертних; оскільки підприємство функціонує в мінливому середовищі, то саме досягнення цих стратегічних цілей може забезпечити йому безпеку розвитку;

- розвиток підприємства слід визначати як процес, спрямований на покращення чи отримання нових якісних та кількісних характеристик діяльності, посилюючи стійкість підприємства для отримання максимального економічного ефекту.

Спираючись на результати дослідження трактування сутності понять «безпека» та «розвиток», узагальнюючи змістовні особливості цих понять, пропонуємо авторське визначення поняття «безпеки розвитку». Отже, розуміємо його як динамічний стан перманентної захищеності підприємства як поліструктурної системи, здатної до процесу коригування адаптаційних змін та трансформацій в просторі та часі з конвергентно визначеними точками біфуркації.

Висновки з проведеного дослідження. Однією з основних проблем, з якою стикаються промислові підприємства у своїй діяльності сьогодні, є недостатній рівень захищеності їх розвитку. Задля визначення основного теоретичного поняття «безпеки розвитку» проведено дослідження сутнісного трактування понять «безпека» та «розвиток». Визначено основні змістовні особливості кожного з понять. Так,

універсальним поняттям, яке акцентує увагу на необхідності захисту суб'єктів підприємницької діяльності на всіх рівнях національної економіки, є економічна безпека. Сутність поняття «безпека» авторами розглядається у двох таких концептуальних напрямках: безпека як форма протистояння загрозам, безпека як форма сприяння розвитку.

Поняття «розвиток» має також низку особливостей, а саме має еволюційний характер;

його слід розглядати як трансформацію, складний процес, а саме підприємство – як поліструктурну систему. В результаті дослідження запропоновано авторське визначення поняття «безпека розвитку», а саме як динамічного стану перманентної захищеності підприємства як поліструктурної системи, здатної до процесу коригування адаптаційних змін та трансформацій в просторі та часі з конвергентно визначеними точками біфуркації.

Таблиця 2

Визначення поняття «розвиток»

Автор, джерело	Визначення	Підхід
1	2	3
Енциклопедичний словник [17]	Розвиток визначається як еволюція, спрямована на зміну будь-якого органічного цілого (біологічного, соціального, культурно-історичного, економічного), в процесі якого розвиваються його внутрішні можливості. Розвиток відбувається в часі у послідовності стадій, тобто як перехід від одного стану до іншого.	Еволюційний
Ю.В. Погорелов [19]	Як закон він розуміється як перехід від одного буття до іншого, причому наступний стан буття буде відрізнятися від попереднього за кількісними та якісними характеристиками. Як принцип він розуміється як іманентна риса буття, його невід'ємна характеристика, що зумовлює можливість подальших змін буття. Як явище він розуміється як протилежність буття, що перебуває в незмінному стані.	
Філософський енциклопедичний словник [26]	Розвиток (еволюція, генезис) – закономірні зміни матерії та свідомості, їх універсальна властивість.	
О.В. Ареф'єва, В.В. Прохорова [1]	Економічний розвиток – сукупна можливість ресурсів забезпечувати досягнення намічених результатів діяльності. Слід розглядати кожен складову економічного розвитку не окремо, а в системі. Лише взаємодія в єдиній системі дає змогу складовим потенціалам економічного розвитку підприємства одержувати інтегрований ефект розвитку.	Вартісний
Дж.К. Лафта [14]	Розвиток – незворотна, спрямована, закономірна зміна матерії та свідомості; зміна стану системи на інший, кращий, більш ефективний або більш доцільний.	
Н.В. Афанасьєв, В.Д. Рогожин, В.І. Рудика [2]	Розвиток – це об'єктивна зміна тільки якісних характеристик системи, обумовлена як фундаментальними законами природи (єдності та боротьби протилежностей, переходу кількості в якість, розвитку суспільства по спіралі та нагору), так і закономірностями функціонування конкретних систем (старіння устаткування, набуття досвіду й знань співробітниками, виснаження природних ресурсів), за якої формуються нові властивості системи.	Системний
Н.В. Васюткіна [5]	Розвиток підприємства – це сукупність змін його якісного стану (як системи), які відбуваються в результаті взаємодії функціональних елементів зовнішнього та внутрішнього походження на різних рівнях реалізації його потенціалу.	
Р.В. Венжега [6]	Під розвитком слід розуміти сукупність кількісно-якісних змін у системі, що впливає на ускладнення її структури під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, в результаті чого підвищуються життєздатність системи, ефективність використання ресурсів, нарощуються її потенціал, гнучкість та адаптивність у мінливому середовищі, а також досягнення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.	

1	2	3
О.В. Раєвнева [20]	Розвиток – це унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури й переводом його в новий атрактор (одна з альтернативних траєкторій розвитку підприємства) функціонування.	Процесний
Т.Б. Надтока, Г.А. Какуніна, О.В. Мартякова [16]	Під розвитком підприємства розуміють процес сукупних змін у соціально-економічній системі підприємства, спрямований на його перехід у новий якісно-кількісний стан у часі під впливом факторів внутрішнього й зовнішнього середовища, причому за напрямом він може бути як позитивним, так і негативним.	
Н.В. Касьянова [11]	Розвиток підприємства доцільно розуміти як процес зміни в часі як структури, так і функцій підприємства, що обумовлюють процес його переходу до якісно нового стану (більш високого технологічного устрою) шляхом взаємодії елементів внутрішнього та зовнішнього середовища. Крім того, розвиток підприємства доцільно розглядати як спрямований, незворотній рух об'єкта, зміну його якісного стану, зв'язок, тобто перехід між станами, а також передумову зростання.	
І.М. Капаруліна [9]	Розвиток підприємства – це процес кількісно-якісних змін негативно-позитивного характеру на підприємстві протягом періоду його існування.	Процесний
М.П. Тодаро [25]	Розвитком є багатовимірний процес, що включає реорганізацію всієї економічної та соціальної системи.	Ситуаційний
Н.В. Цопа [28]	Розвиток підприємства – це спрямована, закономірна зміна стану підприємства, якому притаманні властивості заощадження й зростання значень якості функціонування підприємства вище за поріг безпеки, темпів приросту якості функціонування підприємства не нижче приросту економіки й конкретного ринкового оточення.	
Й. Шумпетер [30]	Розвиток – це особливе, помітне на практиці і в свідомості явище, яке не зустрічається серед явищ, властивих кругообігу або тенденції до рівноваги, а діє на них лише як зовнішня сила.	

Список використаних джерел:

1. Ареф'єва О.В., Прохорова В.В. Управління розвитком економічних систем: теорія, механізми регулювання та управління : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2010. 301 с.
2. Афанасьєв Н.В., Рогожин В.Д., Рудыка В.И. Управление развитием предприятия : монография. Харьков : ИНЖЭК, 2003. 184 с.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія. Київ : Фенікс, 1999. 338 с.
4. Бендиков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект). *Консультант директора*. 2000. № 2. С. 7–13.
5. Васюткина Н.В. Теоретические аспекты понимания категории «развитие предприятия». *Проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 236–241.
6. Венжега Р.В. Теоретичні аспекти стратегічного розвитку промислових підприємств. *Научний вестник ДГМА*. 2017. № 1 (22Е). С. 120–130.
7. Забродский В.В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы. *Бизнес-Информ*. 1999. № 15–16. С. 35–37.
8. Заплатинский В.М. Терминология науки о безопасности. *Bezhecnostna veda a bezpecnostne vzdelenie* : zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie. Liptovsky Mikulas : AOS v Liptovskom Mikulasi, 2006 (CD nosic).
9. Капаруліна І.М. Розвиток підприємства: концепція і технологія дослідження : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 432 с.
10. Капустин Н.В. Экономическая безопасность отрасли и фирмы. *Бизнес-Информ*. 1999. № 11–12. С. 45–47.
11. Касьянова Н.В. Управління розвитком підприємства на основі кумулятивного підходу: концепція, моделі та методи : монографія. Донецьк : СПД Купріянов В.С., 2011. 374 с.

12. Козаченко А.В., Пономарев В.П., Ляшенко А.Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография. Киев : Либра, 2003. 280 с.
13. Кузьменко А.І. Проблеми відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України національним потребам. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2432>.
14. Лафта Дж.К. Теория организации : учебное пособие. Москва : ТК «Велби» ; Проспект, 2006. 416 с.
15. Марова С.Ф. Управління безпекою життєдіяльності : монографія. Донецьк : Вебер, 2009. 344 с.
16. Надтока Т.Б., Какуніна Г.А., Мартякова О.В. Соціальний розвиток промислового підприємства та механізми його управління. *Управлінські технології у рішенні сучасних проблем розвитку соціально-економічних систем* : монографія. Донецьк : вид-во ДонНТУ, 2011. С. 564–569.
17. Новый энциклопедический словарь. Москва : Большая Российская энциклопедия ; Рипол Классик, 2002. 1456 с.
18. Отенко І.П. Аналіз та оцінка факторів економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2007. № 22 (спецвипуск). Ч. 2. С. 43–48.
19. Погорелов Ю.С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Вип. 27. Т. 1. С. 30–34.
20. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 496 с.
21. Райзберг Б.А., Лобко А.Г. Программно-целевое планирование и управление. Москва : ИНФРА-М, 2002. 428 с.
22. Соколенко Т.М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки. *Сучасна наука XXI століття* : матеріали сьомої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ, 2011. С. 112–116.
23. Тамбовцев В.Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы. *Вестник Московского государственного университета. Серия 6. Экономика*. 1995. № 3. С. 3–9.
24. Влияние энергетического фактора на экономическую безопасность регионов Российской Федерации / А.И. Татаркин, В.Г. Благодатский, Л.Л. Богатырев, В.В. Башуев, Н.И. Воропай. Екатеринбург : издательство Уральского университета, 1998. 197 с.
25. Тодаро М.П. Экономическое развитие / пер. с англ. Москва : ЮНИТИ, 1997. 671 с.
26. Губский Е.Ф., Кораблева Г.В., Лутченко В.А. Философский энциклопедический словарь. Москва : ИНФРА-М, 2009. 570 с.
27. Філіппова С.В., Нізяєва С.А. Аналітичні інструменти системи економічної безпеки суб'єктів господарювання : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2012. 179 с.
28. Цопа Н.В. Теоретические аспекты развития промышленных предприятий. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2009. № 2 (7). С. 177–185.
29. Шемаєва Л.Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією із суб'єктами зовнішнього середовища : монографія. Київ : НІПМБ, 2009. 357 с.
30. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва : Директ-медиа Паблицинг, 2008. 436 с.

References:

1. Aref'eva O.V., Prohorova V.V. (2010) Upravlinnya rozvitkom ekonomichnih sistem: teoriya, mekhanizmi reguluyuvannya ta upravlinnya [Tekst] : monogr. [Management of economic systems development: theory, mechanisms of regulation and management]. Harkiv : UkrDAZT. 301 s. [in Ukrainian].
2. Afanas'ev N.V., Rogozhin V.D., Rudyka V.I. (2003). Upravlenie razvitiem predpriyatiya : monografiya. [Enterprise Development Management : Monograph] Har'kov, INZHEK. 184 s. [in Ukrainian].
3. Baranovs'kij O.I. (1999). Finansova bezpeka : monografiya. [Financial security : a monograph]. K., Feniks. 338 s.
4. Bendikov M.A. (2000). Ekonomicheskaya bezopasnost' promyshlennogo predpriyatiya (organizacionno-metodicheskij aspekt). [Economic security of an industrial enterprise (organizational and methodological aspect)]. *Konsul'tant direktora*. № 2. S. 7–13.
5. Vasyutkina N.V. (2014). Teoreticheskie aspekty ponimaniya kategorii "razvitie predpriyatiya". [Theoretical aspects of understanding the category "enterprise development"]. *Problemi ekonomiki*. № 2. S. 236–241.
6. Venzhega R.V. (2017) Teoretichni aspekti strategichnogo rozvitku promislovih pidpriemstv. [Theoretical aspects of strategic development of industrial enterprises]. *Nauchnyj vestnik DGMA*. № 1 (22E). S. 120–130.
7. Zabrodskij V.V. (1999) Teoreticheskie osnovy ocenki ekonomicheskoy bezopasnosti otrasli i firmy. [The theoretical basis for assessing the economic security of the industry and the company]. *Biznes-Inform*. № 15–16. S. 35–37.

8. Zaplatinskij V.M. Terminologiya nauki o bezopasnosti. Zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie "Bezhecnostna veda a bezpecnostne vzdelenie". Liptovskij Mikulas : AOS v Liptovskom Mikulasi, 2006 (CD nosic).
9. Kaparulina I.M. (2014). Rozvitok pidpriemstva: koncepciya i tekhnologiya doslidzhennya : monografiya. [Enterprise development: research concept and technology : monograph]. K., Centr uchbovoi literaturi. 432 s.
10. Kapustin N.V. (1999) Ekonomicheskaya bezopasnost' otrasli i firmy. [Economic security of industry and company]. *Biznes-Inform*. № 11–12. S. 45–47.
11. Kas'yanova N.V. (2011) Upravlinnya rozvitkom pidpriemstva na osnovi kumulyativnogo pidhodu: koncepciya, modeli ta metodi: monografiya. [Enterprise development management based on cumulative approach: concept, models and methods: monograph]. Donec'k, SPD Kupriyanov V.S. 374 s.
12. Kozachenko A.V., Ponomarev V.P., Lyashenko A.N. (2003) Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriyatiya: sushchnost' i mekhanizm obespecheniya : monografiya. [The economic security of the enterprise: the nature and mechanism of support : monograph]. K., Libra. 280 s.
13. Kuz'menko A.I. Problemi vidpovidnosti strategii ta sistemi zabezpechennya bezpeki ukraïni nacional'nim potrebam [Problems of compliance of Ukraine's security strategy and system with national needs]: [elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2432>.
14. Lafta Dzh.K. (2006). Teoriya organizacii : uch. pos. [Organization theory]. M., TK "Velbi", Prospekt. 416 s.
15. Marova S.F. (2009). Upravlinnya bezpekoyu zhittediyal'nosti : monografiya. [Management of life safety : a monograph]. Donec'k, Veber. 344 s.
16. Nadtoka T.B., Kakunina G.A., Martyakova O.V. (2011). Social'nij rozvitok promislavogo pidpriemstva ta mekhanizmi jogo upravlinnya. [Social development of industrial enterprise and mechanisms of its management]. Upravlins'ki tekhnologii u rishenni suchasnih problem rozvitku social'no-ekonomichnih sistem : monografiya. Donec'k, vid-vo DonNTU. S. 564–569.
17. Novyj enciklopedicheskij slovar'. (2002). [New Encyclopedic Dictionary]. M., Bol'shaya Rossijskaya enciklopediya ; Ripol Klassik. 1456 s.
18. Otenko I.P. (2007). Analiz ta ocinka faktoriv ekonomichnoï bezpeki pidpriemstva. Naukovij visnik Uzhgorods'kogo universitetu. [Analysis and evaluation of economic security factors of the enterprise]. *Seriya "Ekonomika" : zb. nauk. prac'*. Uzhgorod, vid. UNU. № 22 (specvipusk). Ch. 2. S. 43–48.
19. Pogorelov Yu.S. (2012). Kategoriya rozvitku ta ii eksplejnarnij bazis. [The development category and its baseline]. *Teoretichni ta prikladni pitannya ekonomiki*. K. Vip. 27, t. 1. S. 30–34.
20. Raevneva O.V. (2006). Upravlinnya rozvitkom pidpriemstva: metodologiya, mekhanizmi, modeli : monografiya. [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models : monograph]. Harkiv, VD "INZHEK". 496 s.
21. Rajzberg B.A., Lobko A.G. (2002). Programmno–celevoe planirovanie i upravlenie. [Program-targeted planning and management]. M., INFRA-M. 428 s.
22. Sokolenko T.M. (2011). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva v umovah tranzitivnoï ekonomiki. [Economic security of the enterprise in the conditions of a transitive economy]. *Suchasna nauka HKHI stolittya : s'oma mizhnarodna nauk.-prakt. Internet-konf. : materialy konf. Kiïv*. S. 112–116.
23. Tambovcev V.L. (1995). Ekonomicheskaya bezopasnost' hozyajstvennyh sistem: struktura problemy. [Economic Security of Economic Systems: Problem Structure]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 6. Ekonomika*. № 3. S. 3–9.
24. Tatarin A.I., Blagodats'kij V.G., Bogatyrev L.L., Bashuev V.V., Voropaj N.I. (1998). Vliyanie energeticheskogo faktora na ekonomicheskuyu bezopasnost' regionov Rossijskoj Federacii. [The impact of the energy factor on the economic security of Russian regions]. Ekaterinburg, Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta. 197 s.
25. Todaro M.P. (1997). Ekonomicheskoe razvitie ; per. s angl. [Economic development]. M., YUNITI. 671 s.
26. Filosofskij enciklopedicheskij slovar'. (2009) / E.F. Gubskij, G.V. Korableva, V.A. Lutchenko. [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. M., INFRA-M. 570 s.
27. Filippova S.V., Nizyaeva S.A. (2012). Analitichni instrumenti sistemi ekonomichnoï bezpeki sub'ektiv gospodaryuvannya : monografiya. [Analytical tools for economic security of economic entities : a monograph]. Donec'k, "Noulidzh". 179 s.
28. Copa N.V. (2009). Teoreticheskie aspekty razvitiya promyshlennyh predpriyatij. [Theoretical aspects of the development of industrial enterprises]. *Yevropejskij vektor ekonomichnogo rozvitku*. № 2 (7). S. 177–185.
29. Shemaeva L.G. (2009). Zabezpechennya ekonomichnoy bezpeki pidpriemstva na osnovi upravlinnya strategichnoy vzaemodieyu iz sub'ektami zovnishn'ogo seredovishcha : monografiya. [Ensuring the economic security of the enterprise based on the management of strategic interaction with environmental actors : a monograph]. K., NIPMB. 357 s.
30. Shumpeter J. (2008). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. [Theory of Economic Development]. M., Direktmedia Publishing. 436 s.